

Krapina, Kijev, Ararat

*KRAPINSKA, KIJEVSKA I ARMENSKA PRIČA O TROJICI
BRAĆE I JEDNOJ SESTRU.*

(Pogled u život Hrvata VII. vijeka).

Starodrevna Krapina na glasu je ne samo radi svoĝa diluvijalnog pračovjeka već i radi priče o Čehu, Lehu i Mehu (Rusu) i o sestri zaboravljenog imena. O toj zagonetnoj priči pisali su kod nas u novije doba naši najugledniji historici Vj. Klaić i F. Šišić.¹ Zbacili su je kao bajku, koja za historiju nema nikakove vrijednosti. No tome baš ne će biti tako. Slična priča postoji kod Rusa i povezana je s osnutkom grada Kijeva. I ondje trojica braće od tri naselja na trim brdima stvaraju jedan grad Kijev, a spominje se i sestra Lybedj — Labudica. Ta legenda zabilježena je u XI. v. u Nestorovoj »Povjesti vremennych let«. Dakako da su i nju smatrali pukom bajkom svi, koji su je proučavali samu za sebe, jer nije bilo moguće proniknuti u njezin pravi smisao. Istom se pred dva decenija ispostavilo, da je jezgra legende vrlo poučna za razumijevanje prošlosti stare Rusije. Nikolaj Jakovljević Marr, član Petro-gradske Akademije, naišao je kod proučavanja stare armenske književnosti na posve sličnu legendu iz V. ili VII. vijeka. U Armeniji tri bratića grade najprije svaki svoje naselje a onda jedno zajedničko svetište, ali sestra se ne spominje. Isporedivši tu legendu s ruskom, Marr je došao do takovih rezultata, koji jarkim svijetlom obasjavaju i krapinsku priču, a preko nje i etnički sastav i kulturno-religijozni život Hrvata VII. vijeka. Šteta, što pokojni Marr nije znao za tu treću verziju prastarog narodnog pričanja! Promotrimo li je u svijetlu njegovih otkrića i isporidimo s kijevskom i armenskom, otvorit će nam se široki vidici u ono tamno doba, kad se na sjeveru rađao hrvatski narod i kad je nakon pobjedonosnih borba s Avarima u VII. v. uređivao svoju novu domovinu na jugu.

1. KRAPINSKA PRIČA

Ruševine staroga grada Krapine nalaze se na lijevoj strani potoka Krapinice, iznad sadanjeg milovidnog gradića Krapine.

Okolica je krapinska bila od vjeka nastavana, kako svjedoče ostaci diluvijalnog paleolitičnog čovjeka, što su g. 1899. ondje nađeni u nekoj špilji. U blizini Krapine nađena su i tri Jupitrova žrtvenika, znak, da je i u rimsko

¹ Vj. Klaić, Krapinski gradovi i predaje o njima. Vjesnik Hrv. Arheol. Društva, 1909. — F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme nar. vladara. Zagreb 1925, str. 182-183.

doba bilo ondje života. U sačuvanim pisanim spomenicima iz hrvatskoga doba Krapina je prvi put spomenuta zajedno s Okićem i Podgorjem g. 1193., a nešto kasnije (1222) govori se o krapinskoj županiji, kojoj je Krapina bila glavno mjesto. U gradini se nalazila kraljevska kapela, kako se razabire iz listine g. 1225., kad je ondje boravio herceg Bela, slavonski, t. j. posavsko-hrvatski ban a kasnije kralj Bela IV. I poslije toga igrala je Krapina važnu ulogu u hrvatskoj povijesti. Na krapinskom gradu vjenčao se n. pr. g. 1405. hrv. — ug. kralj i njem. car Sigismund s Barbarom Celjskom. Što godina kasnije umro je ondje slavni sin kralja Matije Korvina, herceg i hrv. ban Ivan Korvin, zet kneza Bernardina Frankopana. Za banovanja Ivana Draškovića zasijedalo je u Krapini pet hrvatskih sabora (g. 1598, 1599, 1600, 1605 i 1607). Ali od sve te stare slave malo je ili ništa ostalo. »Od velikoga negda grada Krapine — kaže J. Modestin — ostali su do danas samo ostaci zidova, po kojima se jedva može odrediti topografija grada. Jedino, što će prkositi vremenu i ljudima, je 'pivnica', visoka i prostrana prirodna špilja u utrobi brda. Trokratna zgrada, što se ističe između razvalina, obnovljena je 1882. i uređeno šetaliste.«²

Nasuprot starome gradu Krapini diže se na desnoj obali Krapinice brdo Josipovac, tako prozvano po kapeli sv. Josipa, koju je g. 1701. dao na njemu sagraditi banski namjesnik grof Petar Keglević. Brdo se prije zvalo Vrbovac. Nema dokaza, da je tu bio legendarni grad Psar. God. 1458. na njem se spominje Novi Grad (Novum castrum), kojemu danas više nema traga. Josipovcu na jugu, takodjer na desnoj obali Krapinice, uzdiže se brdo Šabac, koje se prije zvalo Veternica ili Bobovje. Na njemu je grof Petar Keglević stariji oko g. 1537. bio podigao plemićke dvorove, ali su oni nešto kasnije za seljačke bune (1572-3) bili tako temeljito razoreni, da ondje više ni kamenja nema. Brdo je sada brižno obradjeno.

O ta tri brda vezana je čuvena priča o Čehu, Lehu i Mehu (Rusu), legendarnim osnivačima Češke, Poljske i Rusije.

Tragove priče o toj trojici braće nalazimo kod raznih sredovječnih pisaca hrvatskih, čeških i poljskih, ali ne kod svakoga iste. Vidi se, nešto su o njoj čuli, ali i to nešto bilo je ili putem ili od njih samih izmjenjivano. Najpotpunije ju je zabilježio češki kraljevski dvorski savjetnik Ivan Kristofor de Jordan u svom omašnom djelu »De originibus slavicus.« (O počecima Slavena), što ga je u vlastitoj nakladi izdao u Beču g. 1745. On je neobičnom marljivošću i ustrajnošću sabirao podatke o prošlosti Slavena i sakupio sve, što se u njegovo doba moglo naći o njima u starim piscima. U Krapinu je g. 1740. lično došao, da se na svoje oči uvjeri, postoje li legendarni gradovi i sam na svoje uši čuje, što narod govori o trojici braće i njihovoj zagonetnoj sestri. Rezultat svoga istraživanja zabilježio je riječima: »...Neprekidna predaja tamošnjih žitelja kaže, da su na ova tri brda stolovala u odjelitim gradovima tri brata, Čeh, Leh i Rus, no da su se zbog svoje sestre zavadili i razišli po stranim zemljama.«³ To njegovo svjedočanstvo je s

² J. Modestin, Krapina. Stanojevićeva Nar. Encikl. S-H-S., knj. II.

³ Šišić, 1. c., str. 183, bilj. 16. — NB. Radi ograničenog prostora ne ću više u ovoj raspravi posebno označivati pojedinih mjesta iz Šišićeve Pov. Hrvata. Na koncu knjige dodan je izvrstan Index. i lako se nađe, što tko traži.

više razloga za prosuđivanje krapinske priče vanredno važno: 1. On se nije zadovoljio s izvještajima drugih, već je iz daleke Češke sam došao u Krapinu da vidi, što je zapravo na stvari; 2. spominje i sestru, premda joj nije doznao za ime. Vidjet ćemo, da je upravo taj podatak najdragocjeniji. To je ključ za odgonetanje legende i glavni oslonac kod isporođivanja krapinske legende s kijevskom i armenskom.

2. KIJEVSKA PRIČA.

Ponos stare ruske književnosti jest t. zv. »Povest vremennyh let«, u kojoj se tumači, kako njezin naslov kaže: »otkudu jest pošla ruskaja zemlja; kto v Kijeve nača perveje knjažiti i otkudu ruskaja zemlja stala jest«. To je zbirka podataka iz raznih vrela, sastavljena negdje polovinom XI. vijeka, kad je u Kijevu vladao sin sv. Vladimira Jaroslav Mudri (1019—1054). Nju je pol stoljeća kasnije popunio i dovršio kijevo-pečerski monah Nastor († o. g. 1116), savremenik hrvatskoga opata sv. Lucije u Baški na Krku, Dobrovita, koji je dao sadržaj jedne darovnice kralja Zvonimira uklesati glagolskim pismom na baščansku ploču. Ruski ljetopisac, da protumači »kto v Kijeve nača perveje knjažiti«, pripovijeda, da su na Dnjepru u davnini vladali Poljani, od kojih izadoše tri brata i sagradiše Kijev. On kaže:

»Poljani življahu nezavisno na ovim (kijeuskim) gorama... svaki sa svojim rodnom na svom mjestu i vladahu svojim rodovima. A bijahu Poljani do onda braća. A biše medju njima tri brata: ime jednomu Kij, drugomu Šček, trećemu Horiv, a sestri Lybed' — Labudica. I sjeđaše Kij na gori, gdje je sada Boričev uvoz. A Šček sjedjaše na gori, koja se sada zove Ščekovica, a Horiv na trećoj gori, koja se po njemu prozva Horivica. I stvorise grad na ime brata svojega starijega i narekoše mu ime Kijev. A bijaše oko grada ljes (šuma) i bor velik i življahu od lova. Bijahu to muževi mudri i razboriti i nazivahu se Poljani. Od njih su Poljani u Kijevu još i danas... I tako kneževaše Kij u rodu svojem i kad je, kako govore, pošao k caru, primio je od cara veliku počast. A vraćajući se s tog posjeta pri caru dođe do Dunava, zavoli tu mjesto i iskrči gradić mali i hotijaše tu sjesti s rodnom svojim i ne daše mu tu blizu živući. A Dunajci još i danas zovu to gradište Kijevac. Kij pak, povrativši se u svoj grad Kijev, svrší tu život svoj, a i brat njegov Šček i Horiv i sestra njihova Lybed' tu se skončaše«.⁴

I o toj se priči mnogo pisalo, a i još se piše.⁵ Ali i za nju vrijedi isto što i za Krapinsku: ako se promatra sama za se, mogu se na njezin račun praviti više manje duhovite kombinacije, no podrijetlo i značenje njezino ostat će i dalje tamno i nerazjašnjeno. Duboka drevnost i povijesna vrijednost te priče izašla je na javu kako vidjesmo, tek prije dvadesetak godina, kad joj je petrogradski sveučilišni profesor Nikolaj Jakovljevič Marr našao paralelu u staroj armenskoj književnosti, te jednoj i drugoj dao stručno razjašnjenje.

⁴. Polnoe sobranie russkikh letopisej. Tom I: Lavrentjevskaja letopis; vyp. 1: Povest vremennyh let. Izd. vtoroe. Leningrad 1926; str. 1, 7 i 9.

⁵. N. pr. M. Teršakovec, Perekaz pro Kyja, Ščeka i Horiva ta ih sestru Lybed' (Epizod iz ukr.-germ. zvaemyn davnjoj doby). Juvil. Zbirnyk na pošanu M. S. Gruševskogo, II. Kiiv 1928; 399-425. — G. Vernadsky, Lebedia. Studies on the magyar background of Kievan Russia. Byzantion, Tome XIV. (1939), 179-204. — Jedan i drugi obrađuju je samu za se i s odviše ograničenog obzora. Prvi je pripisuje gotskom, a drugi mađarskom utjecaju.

3. ARMENSKA PRIČA.

Armenski pisac Zenob Glak, kojega stavljaju jedni istraživači u V. vijek, a drugi u sedmi, dakle u doba seobe Hrvata, pripovijeda, kako se sv. Grgur Prosvjetitelj, apostol Armenije (g. 240—332), morao mnogo mučiti, da iskorijeni štovanje dvaju kumira Demetra i Gisaneja, koje je bilo kod Armenaca duboko uvriježeno. Usput tumači, kako je došlo do tog poštivanja. On veli:

»Demeter i Gisanej bili su knezovi Hinda i braća po plemenima. Kad jednom zasnovaše urotu proti svome caru i taj to dozna, posla za njim svoje ljude, da ih ili ubiju ili iz zemlje protjeraju. Našavši se u skranjoj smrtnoj pogibelji, zatraže utočište u vjencenosca Valaršaka, koji im dade pokrajinu Taron s pravom, da njome vladaju. Ondje sagrađe grad i nazovu ga Višap. Došavši zatim u Aštišat, postaviše tu iste idole, koje su poštivali u kraju Hindi. Petnaest godina kasnije (armenski) vjencenosac ubije, ne znam zbog čega, oba brata i preda vlast trojici njihovih sinova: Kuaru, Melteju i Horeanu. A Kuar sagrađi grad Kuari (Kovari), koji bi nazvan po njegovu imenu Kuari. Meltej sagrađi na tom polju svoj grad i nazva ga po svom imenu Meltij, a Horean sagrađi svoj grad u oblasti *Paluni* i nazva ga po svom imenu Horean. I poslije nešto vremena posavjetovaše se Kuar, Meltej i Horean popeše se na goru Karkeja, gdje nadjoše prekrasno mjesto sa zdravim podnebljem i dosta prostora za lov i rashladu, a isto tako i obilje trave i drveća, te podigoše ondje naselje i postaviše dva idola, jednoga po imenu Gisanej, a drugoga po imenu Demeter«.⁶

4. NIKOLAJ JAKOVLJEVIĆ MARR (1864—1934).

Prije negoli izvijestimo, kako prof. Marr tumači tu prastaru armensku legendu i njezinu kijevsku dvojku, ne će biti zgoroga, ako iz »Velike Sovjetske Enciklopedije« donesemo nekoliko podataka o tom učenom filologu, kojim se boljševici silno ponose, jedno radi njegove znanstvene spremne, a drugo zbog toga, što je poslije oktobarske revolucije odlučno prešao u tabor svog mlađega zemljaka Josipa Džugašvili (Stalina).

»N. J. Marr, jedan od najkrupnijih sovjetskih učenjaka, jezikoslov, osnivač novoga učenja o jeziku (jefetičke teorije). Rodio se u (kavkaskom) gradu Kutaisu u obitelji učenoga vrtlara. Otac, — po narodnosti Škot, mati — gruzinka. Djetinstvo je Marr sproveo u gruzinskoj sredini. Svršio je kutaisku klasičnu gimnaziju pokazavši već tada iznimne lingvističke sposobnosti. G. 1884. upisao se na petrogradsko sveučilište, gdje je pohađao četiri odjeljenja: arapsko-perzijsko-tursko-tatarsko, arapsko-hebrejsko-sirsko, armensko-gruzinsko i sanskritsko-perzijsko-armensko. Za sveučilišnih nauka pripadao je nacionalno-oslobodilačkom pokretu u Gruziji. G. 1888., još kao đak, izašao je na poprište s raspravom: »Priroda i vlastitosti gruzinskoga jezika«, u kojoj je utvrdio proti tadanjim već ustaljenim nazorima srodnost gruzinskog jezika sa semitskim jezicima. Poslije svršenog sveučilišta nastavio je sve dublje razrađivati probleme armensko-gruzinske filologije. Od g. 1901. — redoviti profesor Petrogradskog sveučilišta. Od g. 1912. — pravi član Akademije Nauka. Kao plod dubokih istraživanja na području lingvistike, arheologije, filologije i historije izgradio je jafetističku teoriju, koja je već u svom početnom obliku značila znatno lomljenje gospodujućih nazora...«⁷

⁶ N. J. Marr, *Izbrannye raboty*, tom V: *Knižnyje legendy ob osnovanii Kuara v Armenii i Kieva na Rusi*; str. 44-66. Izd. Akad. Nauk SSSR. Moskva-Leningrad 1935. — Za daljnje navode iz Marrovih spisa upućujem na izvrsna kazala na kraju svakoga toma.

⁷ Boljšaja Sovetskaja Enciklop., tom 38. Moskva 1938.

K tome još dodajmo, da je sovjetska »Gosudarstvennaja Akademija istorii materialnoj kulturi« izdala od g. 1933—1935. pet svezaka izabranih djela N. J. Marra, da ga počasti prigodom 45-godišnjice njegova znanstvenoga istraživanja i stvaranja. U prvom svesku nabrojeno je 507 naslova knjiga, rasprava i članaka, što ih je Marr od g. 1888—1933. objelodanio. Počeo je s proučavanjem svoga materinskoga gruzinskoga jezika, a nastavio sa susjednim armenskim i sa svim t. zv. jafetovskim ili alarodijsko-kavkaskim jezicima bili oni živi na Kavkazu, Pirenejima i Pamiru, kamo su se spasili pred indoevropskom narodno-jezičnom poplavom ili već izumrli kao šumerski i elamski u Mezopotamiji, etruščanski u Italiji, a kimerski, skitski itd. u južnoj Rusiji. Te pred-indoevropske ili, kako ih M. zove, »jafetičke« jezične sisteme isporučivao je Marr najprije sa semitskim i hamitskim (egipatskim), a zatim s indoevropskim ili kako on kaže »prometejskim« jezicima, u prvom redu s iranskom i slavenskom grupom, a prema koncu života počeo je proučavati postanak i sastav ugro-finskih, turanskih, a donekle i mongolskih jezika, te otkrivati njihovo prvotno srodstvo s jafetovskim. Na studij jezika primijenio je metode i rezultate etnologije i paleontologije i to sve s ciljem, da ustanovi cijeli proces glotogonije, t. j. postanka i razvoja ljudskih jezika od prvih riječi, što ih je čovjek izgovorio, pa dalje kroz postepene stadije i slojeve sve do današnjih jezičnih sistema. Jezik je smatrao najveličanstvenijim spomenikom prošlosti roda ljudskoga i promatrajući riječi i izraz kao odraz ljudskoga mišljenja, nastojao je iz njihova značenja i iz međusobnog križanja pojedinih jezičnih sistema otkriti nepisanu povijest davnih naroda, njihovo socijalno ustrojstvo i kulturno-religijozna shvaćanja, njihova postepena križanja i pretapanja u novije i razvijenije narode. Pri tom je rušio i gradio, razgrađivao stare teorije, a izgrađivao svoju, jafetističku, koja tvrdi, da su t. zv. »prajezici« i »čiste prvotne rase«, germanska, slavenska, iranska itd. bajka i fikcija zapadno-evropskih učenjaka prošloga stoljeća. I u jezicima i u rasama naroda Evrope, te prednje i srednje Azije nalazi Marr tragove i sastavne česti armensko-kavkaskih naroda i njihovih jezika. Najbolje je karakterizirao Marra sovjetski izdavač njegovih probranih djela, kad je napisao: »Ime N. J. Marra postalo je sinonimom najboljeg prodornog sovjetskog naučnog radnika, — učenjaka-revolucionarca« (str. VI). Marr je doista revolucionarni filolog, koji s pomoću proučavanja jezika ruši temelje religije i »kapitalizma«, ali povijesnom istraživanju otvara nove vidike. U njegovim često genijalnim izvodima ima uz zrnje još obilje pljeve, te će biti zadaća kompetentne kritike i duljeg stručnog istraživanja da razluči jedno od drugoga. On je bio i vrstan organizator znanstvenih istraživanja, te je osnovao n. pr. »Kavkazskij istoriko-arheološki Institut« (sada »Zakavkazskij filial Akad. Nauk SSSR«) i »Jafetičeskij Institut« (sada »Institut jazyka i myslenija«). Umro je g. 1934., ali ti instituti nastavljaju njegovo revolucionarno djelovanje na području filologije, religije i historije staroga svijeta. Nakon njegove smrti izišao je peti svezak njegovih izabranih djela. U njemu je ponovno štampano i predavanje iz g. 1922: »Kniznyje legendy ob osnovanii Kuara v Armenii i Kieva na Rusi«, u kojoj tumači legendu o trojici braće i njihovoj sestri i nama daje obilno građe za osvjetljenje srodne krapinske priče.

5. TKO SU BRACA?

Čim je profesor Marr isporodio kijevsku legendu s armenskom, bilo mu je odmah jasno, da im je ne samo jezgra ista već i neke potankosti, n. pr. opis šume i lovišta na gori. U armenskoj tri brata ili ispravnije bratića simboliziraju tri srodna predhistorijska etnička sloja, iz kojih je nastao historijski armenski narod: najstariji sloj skitski ili možda kimerski (Kuar), zatim midski (Meltej) i hormski (Horean). U kijevskoj su imena prvoga i trećega brata u osnovi ista kao i u armenskoj: Kyj (Ku-), Horiv (Hor-), a i nastavci se s pomoću jafetističke filologije dadu tako razjasniti, da imaju istu službu i značenje kao i staro-armenski. Mjesto sred-

njega brata Melteja dolazi u kijevske legendi Šček. No i u tom se slučaju po Marru radi stvarno o istom etničkom sloju, jer i Melteji i Šček (-Šte-k) označuju narod, kojemu je totem ili plemenski simbol zmija, zmaj. Prema tome su i u kijevske legendi imena braće simboli triju srodnih etničkih slojeva, od kojih su nastali Poljani. A tko su ti kijevske Poljani? U doba ruskog ljetopisca monaha Nestora smatrali su se kijevske Poljani čistim rasnim Slovenima, koji su oko polovice IX. v. morali svoje dotadanje kazarske gospodare zamijeniti s osvajačkim ili tobože oslobodilačkim baltičko-skandinavskim Rusima, primili od njih novu državnu organizaciju, a u zamjenu im dali svoj slavenski jezik. No armenska legenda otkriva pravo prvobitno podrijetlo tih Poljana. U njoj se, kako smo vidjeli spominje pokrajina »Paluni«, u kojoj je Horean sagradio svoj grad. I baš tu treba tražiti predje i kijevske Horivu i kijevske Poljanima. Armensku legendu u tom podatku potvrđuje i osvjetljuje klinovi natpis Sardura II. iz VIII. st. prije Krista, što su ga g. 1916. blizu Vanskog jezera u Armeniji otkrili i zatim g. 1922. objelodanili Marr i Orbeli. U njemu se spominje narod Paluni u starijem haldsko-armenskom obliku Pul-ua, koji je nastao iz još starijega Pol-ua. Prvotni dakle etnički sastav kijevske Poljana sačinjavala su tri prastara alarodijska ili araratska etnička sloja, kimersko-skitski, hormski i neki treći, koji je ostavio trag u imenu Šček i u nekim drugim nazivima mjesta i rijeka, ali mu potpuno ime nije još poznato. U nepoznatom predhistorijskom periodu ti su se »Paluni« naselili na srednjem Dnjepru i sagradili ili osvojili već prije od Kimera sagrađeni Kijev, bili kasnije preplavljeni od Iranaca i u doba seobe Slavena počeli se poslavenjivati.

Primijenimo li te rezultate na krapinsku priču, naći ćemo, da i u njoj braća simboliziraju prvotno bratstvo ili srodnost triju prastarih alarodijske ili araratsko-kavkaskih naroda, koji su djelomično prešli u sastav zagonetnog historijske hrvatske naroda.

Da su pradavni Česi bili Alarodijci, koje na Kavkazu spominje Plinije, osvijetlio je etnolog dr. N. Županič.⁸ Da su na svom putu u Češku ostavili tragova na kasnijem starohrvatskom području u Galiciji i s Hrvatima se miješali u ist. Češkoj, lako se uvjeriti iz Niederleovih »Slovánskych Starožitnosti.«⁹ »Leh« je arhetip ili

⁸ dr. N. Županič, Prvi nosilci etničkih imen Srb, Hrvat, Čeh in Ant. Etnolog, II. (1928), str. 74-79. — Izvor in ime Antov. Etnolog, VII. (1934), 88-99. — NB. Naziv »Alarodijci« dolazi od riječi »Ararat«, koju su Grci iskrenuli u »Alarod«. O njima cfr. n. pr. Županič, Tragom za Pelazgima. Posebni otisak iz »Nar. Starine«, Zagreb 1922, str. 15. ili Alex. Baschmakoff, Cinquante siecles d'evolution ethnique autour de lamer noire. Paris, P. Geuthner, 1937.

⁹ L. Niederle, Slovanské Starožitnosti, III: Puvod a počátky Slovanu západních. V Praze 1927 (2. vyd.), 193-195. «... je také zajímavé že se v Podkrkonoší objevuje středisko zvláštního českého dialektu. Je dosti pravděpodobno... že oblast tato je oblasti chorvatskou» (195). Dakle su Česi uzeli svoj književni jezik sa starohrv. područja! — NB. Rački i Jagić su u glavnom na temelju jezičnih razlika između južnih i zap. Slavena zabacili Porfirogenetov izvještaj o dolasku Hrvata iz Velike ili Bijele Hrvatske. Sada pak već slavistika

prvotna osnova imena Lezg ili Lezgin, a to je ime alarodijskog naroda, koji se još danas nalazi na ist. Kavkazu, uz Kaspijsko more. U koje su doba Lehi došli u južnu Rusiju i dalje na Vislu i ondje se poslavenili, ne da se ustanoviti. Osim krapinske priče i Toma Arhidakon svjedoči, da u hrvatskom etničkom sastavu imade i Leha, jer govoreći o dolasku Hrvata izričito veli: »Venerant de partibus Poloniae, qui Lingones appellantur«. — Dodoše iz poljskih strana t. zv. »Lingones«, »sedam ili osam rodova plemića«. A ti njegovi »Lingones« jesu Lehi, ili Ljahi, po kojima Madžari još danas zovu Poljake »Lengyel«. Iz toga primjera vidimo, da su neki susjedi sjeverne Hrvate, a poslije njih Poljake zvali Legjanima ili Lehima. »Meh« je također ime prastarog araratskog naroda, koji se djelomično pretopio u Armence, a djelomično iselio na Kavkaz i dalje. Armenci još danas po njima goru Ararat nazivaju »Masis«, ili Masik, a starozavjetne knjige poznaju ih pod imenom Mosoh ili Mešeh n. pr. Gen 10, 2. Gruzini još danas zovu Armence So-meh, t. j. križanci od Jona ili Sona i Meha, jer su ovi posljednji iz kasnije Armenije došli na Kavkaz. Marr u svojim raspravama »Mehe« naziva Meshi i prema njegovim istraživanjima jedan se njihov dio pretopio u Gruzine, drugi u Svane, a njihovi najizraniji potomci bili bi Abhazi ili kavkaski Baski. Jedan njihov ogranak odlutao je ne zna se kojim putem čak u Pireneje, a jedan, — hoćemo li vjerovati krapinskoj priči, — naselio se pomiješan s Hrvatima u Hrv. Zagorju.¹⁰

Eto kud nas sve vodi krapinska priča. A dalo bi se već sada još štošta reći u vezi s njome. Marr se n. pr. razjašnjujući kijevsku i armensku legendu usput oborio na slavističku dogmu o prvotnoj etničkoj čistoći slavenstva... «Čistoća etničkoga sastava slavenstva jest mit, bajka, kaže on, ali ne bajka pučka, već izgrađena u kabinetima, književna, postulat lingvističke teorije, izgrađene na srodnosti kasnije nastalih pojava, ne razjašnjenih genetički, jer zapravo i ne mogu biti razjašnjene hipotetičkom shemom bez života« (str. 47). Do istoga su rezultata došli drugim putem dinamički istraživači prošlosti slavenstva slovenski etnolog dr. N. Županič i prof. L. Hauptmann. Prvi je pokazao put na Kavkaz k Alarodijcima, a drugi je dodao vrlo plodno načelo: »...Trebalob bi proučiti sarmatske seobe...«¹¹ Osim već postignutih novih rezultata

uči, da su se istom oko IX. st., dakle barem dva stoljeća poslije seobe, počele stvarati 3 Slav. jezične grupe: južna, ist. i zapadna. Cfr. n. pr. R. Nahtigal, Slovanski jeziki, I. Ljublj. 1938, str. 8 («... Ta proces se je postopoma izvršil eele po IX. stol.»).

¹⁰ Po svojoj prilici došao je baš s njima i mitični Ljeljo, jer je Marr kao dječak sa svojim gruzinskim drugovima kod loptanja povikivao »Le-lo« i ne znajući što to znači, istom kao učenjak doznao je, da se sačuvala prva strofa bojne pjesme, kojom su pirenejski Baski pošli protiv legijama Oktavijana Augusta i ta počinje riječima: »Le-lo, il Lelo...«. Bilo mu je jasno, da se radi o nekom narodnom božanstvu, od kojega je kod pokrštenih Gruzina ostalo na spomen puko ime bez prvotnoga sadržaja. — Neslavenske su i lade i dodole.

¹¹ Život, VIII (1937): O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata (str. 1-25). — NB. O dru N. Županiču i njegovu znanstvenom radu isp. Frančić T. Ivo: Život i rad dra Nike Županiča. Sexagenario in honorem«. Vjesnik Etnogr. muzeja u Zagrebu, knj. II (1936), str. 11-28. Na koncu: »Bibliografija radova dr. N. Ž.«: 137 naslova. — Dr. Županič je pokrenuo i stručni časopis »Etnolog« — glasnik Etnograf. muz. v Ljubljani, — od kojega je već uredio i izdao 12 knjiga.

potvrđuju i priče o trojici braće ispravnost puta, kojim su pošli Marr, Županič i Hauptmann kod istraživanja najstarije prošlosti slavenskih naroda. Temelji slavističke historijske škole, koju su izgrađivali Šafarik, Rački, Jagić, Niederle, Jireček, Šišić itd., sve više pucaju, a i Čeh, Leh i Meh tresu njima i o prošlosti Hrvata govore drukčije nego li se do sada učilo. Ali ostavimo za sada njihove pouke i pozabavimo se radije sestrom. Ona je u tim pričama najznamenitija i najzanimljivija pojava.

6. SESTRA LABUD-DJEVA ILI KRAPINA.

U krapinskoj priči spominje dvorski savjetnik Jordan sestru, ali joj u Krapini nije doznao za ime. Bilo se već izgubilo. U kijevskoj se sestra zvala Lued' — Labudica. U armenskoj sestra se uopće ne spominje. No to ne znači, da je ni u prvotnoj redakciji nije bilo. Marru je savršeno poznavanje armenskog jezika, literature i kulture pomoglo, da otkrije razlog toga pomanjkanja i duhovito ga protumači. Jedna od karakteristika araratsko-kavkaskih naroda bio je matrijarhat, vlast matere u obitelji i uopće žena u javnom životu i bogoslužju. Imali su amazonke i svećenice, a i ženska božanstva. I kad su već bili preplavljeni arijskim narodima, kod kojih je vladao patrijarhat, t. j. vlast muškarca, sačuvali su štošta od svog matrijarhata. To je osobito vrijedilo za Armence, kod kojih je indoevropska površina i u jeziku i u narodnom životu ostala dosta tanka. Kod njih »labud« znači »karap«, sv. Ivana Krstitelja zovu »Karapet«. U toj riječi završetak »-et« označuje ženski rod. Iz činjenice, da je kod pokrštenih Armenaca, tada već davno indoeuropeizovanih, ženska »Karapet« postala nadimkom sv. Ivana Krstitelja, zaključio je Marr, da je u prvotnom alarodijskom sloju armenskog naroda »Karapet« ili Labud-žena bila neko žensko božanstvo, žena-proročica, čije djelovanje bilo je u vezi s vodom i s pticom labudom simbolom proroštva. Sv. Grgur nije mogao jednostavno iskorjeniti toga prastaroga kulta i zato ga je pokušao nadomjestiti štovanjem sv. Ivana Krstitelja, kod kojega se pojavljuju sva tri elementa tradicionalnoga kulta: voda (Jordan), proricanje i ptica (golub, simbol Duha Svetoga, od kojega charisma proroštva proizlazi). Budući da je matrijarhat već bio potisnut, postojala je psihološka dispozicija, da labud-žena ustupi mjesto muškom proroku. Njezino ime počelo je označivati njega i na taj se način Karapet (Labudica) pomalo pretvorila u sv. Ivana Krstitelja, a braća su u legendi izgubila sestru. Kad je Zenob Glak nekoliko stoljeća kasnije priču zabilježio, više se nije znalo za sestru ili je možda on kao crkveno lice nije htio spominjati. No u Kijevu, gdje se krštenje provelo istom u XI. vijeku, legenda se sačuvala u prastarj formi, samo je »Karapet« zajedno s Poljanima postala Slavenskom i pretvorila se u »Lybed' — Labudicu.

Marrovo se duhovito razlaganje dade osvijetliti, s dva primjera, s indijskim i grčkim. Prvi potvrđuje da je Karapet isprva doista bila žensko božanstvo, a drugi, da je uzimala pred muškim bogom. U Indiji se još danas poštiva Šarašvati, žena boga Brame, božica mudrosti i pokroviteljica znanosti i umjetnosti. Nju slikaju kao krasnu mladu ženu, što sjedi na obali jezera, u koje se s gore slijeva potok, a do nogu joj plivaju dva labuda. Bujna istočnjačka mašta dala joj je u ruke, kao zaštitnici umjetnosti, veliku indijsku tamburu.

a uz nju stavila svijeece i pauna. Tu imademo vodu, ženu i labuda, a indijsko ime božice i po obliku je posve slično armenskomu: Šaraš-vat (i) samo je nešto mekše izgovoreno Karap-et. Stoji dakle zaključak Marrov, da su i armenska braća imala sestru. Kad je pak sv. Grgur Prosvjetitelj pokušao kod svojih Armenaca žensku proročicu nadomjestiti sa slavnim sv. Ivanom Krstiteljem, čije moći je donio iz Palestine, već je imao uzor u grčkoj mitologiji, gdje je služba i uloga ženske proročice prešla na muškoga boga Apolona. Patrijarhalno nastrojeni indoeuropejski Grci zadržase od prijašnjeg alarodijskog ili pelaskog kulta labud-djeve samo labuda, simbol proroštva i učiniše ga simboličnom pticom Apolonovom. Znao ili ne znao sv. Grgur za tu zamjenu, jedno stoji, da je upravo sjajno uspio, jer kod njegovih Armenaca »Sv. Karapet« (sveta Labudica) i »Sv. Ivan Krstitelj« postadoše sinonimi. O Karapet kao nekadanjoj labud-ženi, t. j. ženi proročici, izgubio se kod njih svaki spomen.

Sjetimo li se sada krapinske sestre, opazit ćemo, da se »Karapet« u Hrv. Zagorju pohrvatila, ali samo djelomično. Zamijenimo, li u riječi »Karap-et« ženski završetak »-et« s hrvatskim »-ina« ili da bude jasnije: dodajmo priči, »Karap« (labud) krapinski nastavak za ženski rod, dobit ćemo »Karáp-ina« (labudica), a budući da hrvatski jezik ne voli »polnoglasja«, ispao je prvi nenaglašeni »a« i armenska »Karapet« a ruska »Lybed'« postala je na pola pohrvaćena — Krápina, labud-djevojka. Čeh, Leh, Meh imali su dakle sestru Krapinu, jednako kao Kij, Šček i Horiv svoju Lybed', a Kuar, Heltej i Horean tamo negdje na podnožju Ararata svoju Karapet. Bila je to u njihovom matrijarhalnom društvenom poredku neka svećenica ili proročica ili možda božica mudrosti kao još danas kod Indijaca božica Šarašvati.

7. O KULTU POTOKA I LABUD-DJEVE.

Iz svega bi slijedilo, da je krapinska gradina sa špiljom u utrobi brda bila kod poganskih Hrvata središte kulta Krapine ili Labuddjeve, neko proročište, a potok Krapinica i rječica Krapina neka vrsta svetih voda. I glede toga vrlo je poučno isporođivanje s kijevskim krajem i sa slavenskim sjeverom. Odmah ispod Kijeva utječe u Dnjevar rječica ili oveći potok »Lybed'«, tako prozvan po sestri Kija, Ščeka i Horiva. Druga »Lybed'« je negdje kod Rjazana, blizu Černigova je »Lebed'«. Kijevska i čarnigovska su prastare i unišle su u t. zv. ruske »byline«, t. j. basne o onome, što je nekoć bilo. »Bylina« iz okolice Kijeva pripovijeda, kako je Potok Mihajlo bio poslan od knjaza Vladimira u lov na divlje guške i labudove. Loveći namjeri se na krasnoga bijeloga labuda sa zlatnim perjem, koji mu se tako sviđi, da na njega nije strijeljao. Labud se na to nenadano promijeni u divnu djevojku, Eudoksiju Kijevsku, koju Potok zavoli i oženi. Černigovska »bylina« opisuje zgrade i nezgode Ivana Godinovića, koji se zaruči s Eudoksijom »Bijelom Labudicom«, kćerkom knjaza Černigovskoga. U jednoj i drugoj bylini imademo personifikacije potoka, labuda i labud-djevojke, narodna sjećanja na pradavni kult. U nekim krajevima Rusije još se i sada ubijanje labudova smatra grijehom. Značajno je, da se na području, kuda je sezao utjecaj Kijeva, nalazi nekoliko gradića, koji se zovu »Lebedin«, što odgovara našoj Krapini (Labudićin grad) i svi se nalaze na rječicama ili ovećim potocima baš kao i zagorska Krapina. Jedan Lebedin je nešto niže od Kijeva na rječici Turiji, drugi u harkovskoj guberniji na Olšanski. U Tambovskoj guberniji, na Donu, jest Lebedian, a jedan Lebedin bio je u srednjem vijeku blizu Braslava na Podolju. Na bjeloruskom teritoriju nalazimo južno-zap. od Lide rječicu Lebedu, desnu pritoku Njemena i na njoj istoimeno mjestance. Nešto sjevernije kod Molodečna, također na nekoj rječici, leži Lebedev. Nije li sve to u vezi s Kijevom i s njegovom Lybed' djevicom-proročicom? I kod baltičkih i polapskih Slavena znalo se za labud-djevojku, kako svjedoče tri mjestanca »Labenz«, sva tri na rječicama, jedan »Labenz« među

Kašubima, ist. od ušća rijeke Lebe, drugi u Pomeraniji u okr. Schivelbein, a treći jug-zap. od Lübecka. Negdje u Šleskoj nalazi se Labutovo, a u Češkoj Labud-jezero. U istočnoj Koruškoj, dakle na putu sa sjevera prema Krapini, slijeva se u Dravu njezina lijeva pritoka Labudica, a baš na ušću nalazi se gradić Labod. Ne bi zgoroga bilo ispitati, nije li se i na zagorskoj rječici Krapini Labudnici gdje god od njezina izvora ispod Ivančice pa do ušća u Šavu sjeverno od Zagreba nalazilo kakovo Labudovo, Labud-grad, ili druga Krapina kao središte kulta labud-žene.

Tragovi prastarog alarodijskoga kulta proročica labud-djevojaka sačuvali su se i u germanskoj mitologiji. »Schwanjungfrauen« su kod Nordijaca neka viša bića i posjeduju dar proroštva. I one se kao i srodne Valkire mogu pretvoriti u labudove, kad god im se sviđi.

U Armeniji, na istočnom rukavu gornjeg Eufrata nalazi se gradić »Sv. Karapet«, sjelo biskupije i prošteništa Sv. Ivana Krstitelja. U davna vremena po svoj prilici je baš tu bilo proročište labud-djeve »Karapet«. Ime proročišta je ostalo, ali je dobilo drugo značenje. U Hrv. Zagorju postoji gradić Krapina, — u davna vremena proročište labud-djeve Karapet-Krapine. Ime proročišta je ostalo ali se zaboravilo, da krapina znači Labudica i da je baš to bilo ime sestre Čeha, Leha i, Meha.

8. DOMAĆA OBILJEŽJA KRAPINSKE PRIČE.

Sad već možemo postaviti i s malo riječi riješiti važno pitanje, da li je Krapinska priča domaća predaja ili možda tvorevina učinih ljudi, koji su je iz čeških i poljskih ljetopisa prenijeli na hrvatsko tlo i lokalizirali u Krapini, kako se do sada mislilo. Jednostavno poređenje njezino s paralelnim legendama, dat će nam najbolji odgovor i pokazati, da je ona prava domaća biljka, a samo je sjeme istočnjačko, zanešeno vjetrom seobe naroda od Kijeva čak u Hrv. Zagorje. Da dokaz bude snažniji i potpuniji, spomenimo još i krakovsku legendu i ostatak češke. U Krakovu se u davna vremena pričalo, da su njegovi osnivači stari Krak ili Krakus s dva sina, Krakusom i Lehom i s kćerkom Wandom. Od njih potječe gradina Wawel nad Vislom. Kod Čeha je poznat samo otac Krok i kćerka Libuša. Pretpostavimo li, da su i kod njih isprva kao kod Poljaka uz oca i kćerku bila još dva brata, recimo Čeh i Leh, onda dobivamo pet priča o osnivanju gradova, koje imaju istu okosnicu, ali im je sadržaj različit i mijenja se prema lokalnim prilikama. U svima se spominju tri muška lica i jedno žensko, ali selenjem se izmjenjuju njihova imena i rodbinski odnošaji. Kod poljske i eventualno češke radi se o ocu i o troje djece, kod armenske o bratićima i sestri, a kod kijevske i krapinske o braći i sestri. Krapinska je i po imenima i po značaju rodbinskih veza najdalje od krakovske i češke, s krakovskom, a eventualno i s češkom, samo ju veže ime Leh. Cijela konstrukcija njezina najsličnija je kijevskoj, a s njom joj je jednako kao i s armenskom stvarno zajedničko i ime sestre, koja se u sva tri slučaja zove Labudica. Arhaičnošću imena sestre krapinska je najbliže armenskoj, jer je osnova »karap« (labud) u obje ista, samo su nastavci za ženski rod različiti: ispod Ararata staroarmenski, »-et«, Karep-et, a u Hrv. Zagorju slavenski: -ina, Karáp-ina. Okvir je dakle kod svih tih priča, a napose kod kijevske i krapinske isti, t. j. trojica muških (tri brata) i jedna ženska (sestra), ali portreti u tom okviru su drugi u Armeniji, a

drugi u Kijevu, Krakovu, Pragu i Krapini. Tajinstveni i zagonetni okvir je istočnjački, araratski a lica su domaća.

Treba li nakon tih evidentnih konstatacija još posebno naglašivati, da je krapinska priča prava pravcata prastara domaća predaja? U obliku, kako ju je prije 200 godina u Krapini čuo i zabilježio češki dvorski savjetnik de Jordan, ona je nerazdruživo povezana s trim krapinskim brdima, a napose sa starom gradinom i špiljom ispod nje. Tu nad bistrim potokom mašta je novih doseljenika sa sjevera, koji su pripadali srodnim ograncima hrvatskog alarodijskog sloja, našla zgodno mjesto za vršenje baštinjenog i u dušama duboko uvriježenog kulta labud-djeve i za njezino proročište. Tu je nikla krapinska priča i tu je s jednog naraštaja prelazila na drugi. Tradicija, koju je Jordan u svoje doba nazvao neprekidnom, vječnom — perpetua — doista je bila takova, jer se do onda već 11 stoljeća po Zagorju pripovijedala. Utjecaj učehnih ljudi unio je kasnije u nju samo motiv svađe radi sestre i seobe braće na sjever, da se uzmogne razjasniti postanak triju jakih slavenskih država: Češke, Leške ili Poljske i Rusije. S istoga razloga je i nepoznati Meh, koji nije osnovao države, morao ustupiti mjesto poznatome i moćnome Rusu u nekim verzijama njezinim. Prvotni završetak krapinske priče bio je bez sumnje sličan završetku armenske i kijevske, t. j. braća sagradiše zajednički grad ili svetište (proročište) i na koncu i braća i sestra »tu se skončaše«.

I tako je eto prezrena i zabačena krapinska priča postala odjednom jednim od najstarijih i vrlo dragocjenih dokumenata za poznavanje prvih početaka hrvatske povijesti, sunčanom zrakom, što počima rasvijetljivati tamno doba VII. vijeka i kultuno-religiozno stanje jednog dijela hrvatskoga naroda prije pokrštenja.

Pokušamo li još odrediti put, kojim je istočnjački legendarni okvir domaćih krapinskih portreta iz Kijeva donešen u Hrv. Zagorje, krapinska će nam priča barem djelomično osvijetlati i smjer seobe Hrvata i tri glavna etnička sloja, od kojih su Bijeli karpat-sko-sudetski Hrvati prije seobe na jug nastali: alarodijsko-antski, slavenski i iranski.

9. KIJEV I HRVATI.

Ishodište kulta riječne proročice labud-žene, Karapet-Krapine, među Slavenima ili bolje među poslavenjenim araratsko-kavaskim Antima bilo je u Kijevu. U hrvatskoj krapinskoj legendi nijedan se doduše od trojice braće ne zove »Kij«, ali ipak imade kod Hrvata više tragova kijevskoga utjecaja nego li se misli. Ima tog utjecaja i u starohrvatskoj umjetnosti i u nazivlju osoba i mjesta. Već je prije nekoliko godina dr. Lj. Karaman istaknuo »frapantnu sličnost nekih starohrvatskih naušnica sa staroruskim naušnicama kijevskog tipa«, a ipak su te hrvatske naušnice bile izrađivane »u vrijeme IX. i X. vijeka ... u domaćim radionama«. ¹² A

¹² Dr. Lj. Karaman, Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Splita. Vjesnik za arheol. i hist. dalmat., LI (1930—1934), str. 91, 93, 95.

glede kijevskog utjecaja na nazivlje osoba i mjesta dosta je zaviriti u Akademijin Rječnik.¹³ Narodna pjesma pozna n. pr. muško ime Kija: »Djenerao Kija Osjeklija, on otide šeer Bajnoj Luci« . . . , a postoji i muško ime Kijevac. U ruskoj legendi vidjeli smo, da je Kij putovao i imao volju osnivati nova naselja, koja su dobivala ime »Kijevac«. A negdje kod Kjuča u Bosni postojala su prije dolaska Osmanlija sela »Kijevac« i Kij (Ki), kako se razabire iz jedne darovnice kralja Stjepana Tomaša Ostojića, koji je g. 1446. sinovima vojvode Ivaša Dragišića darovao grad Kjuč s mnogo sela, među kojima se spominju » . . . i selo Čapli i Kijevac i poda nj selo Ki s pravimi mejami i kotari«. Još danas postoje Kijevci Gornji i Donji u okrugu banjalučkom, selo Kijevo u Bosni u okr. bihačkom i u Dalmaciji na gornjoj Cetini, Kijevdo u Hercegovini i Kijevo polje negdje u Crnoj Gori. Pođemo li pak unatrag putem, kojim su se doselili Hrvati, naći ćemo u Moravskoj nedaleko drevnoga Velehrada kod Svetoklimenske Gore mjesta Karyčane kao kod bosanskog Travnika zatim neki čudni orijentalni »Osvetiman« i napokon Kyjov. U Poljskoj su sjev. od Krakova »Kije« i »Kielce (Kiewce?)«, koje možda imaju vezu s Kijem, a još sjevernije kod Chelмна ili Kulma nalazi se »Kralj. Kiewo«. Ne treba misliti, da su sva ta naselja tako stara kao i Kijev, ali kako trava poraste makar je i nekoliko puta pokosili, tako i narodi nose u dušama baštinjeno sjemenje, koje i nakon stoljeća opet i opet proklija. A nije teško ustanoviti i nosioce kijevskog sjemenja među Hrvatima i put, kojim su išli i oni i kult labud-žene s njima.

10. POLJANI, DULJEBI I HRVATI.

U staroruskoj »Povesti vremennyh let« spominju se kao zapadni susjedi kijevskih Poljana Duljebi i Hrvati. Duljebi su bili u Voliniji, a što se tiče Nestorovih Hrvata, danas je nakon istraživanja Markwartovih, Niederleovih i poglavito Hauptmannovih posve sigurno, da su to bili Hrvati Porfirogenetove Bijeje ili Velike Hrvatske sa središtem u Krakovu.¹⁴ Isto tako je posve sigurno, da su u Češkoj, istočno od pravih Čeha, kojih je centrum bio Prag, bili na sjeveru kod Sudeta Hrvati, a na jugu prema Dunavu Duljebi, na čijem nekadanjem teritoriju još se i danas nalazi gradić Volin s rječicom Volinjom. Još u prvoj polovici X. v. bili su češki Duljebi tako jaki i poznati da Arapin Mesudi Sv. Venceslava (Vadžslava) zove »Kralj Dulába.« Nije isključeno, da su se i u Češkoj u VII. vijeku granice Hrvata i Duljeba doticale. Prijedemo li Du-

¹³ Rječnik hrv. ili srp. jezika. Izd. Jug. Ak. zn. i umj. (P. Budmani). Zgb. 1892-7; str. 949.

¹⁴ J. Marquart, Osteuropäische u. ostasiat. Streifzüge. Leipzig 1903 (Reg. s. v. Chrowaten). — L. Niederle, Slov. Star. III, 223-224. — Lj. Hauptmann, Dolazak Hrvata. Zbornik kralja Tomislava, 86-127. Hauptmann je prvi svratio pažnju veze Hrvata s Duljebima kod seobe (»Kroaten, Goten u. Sarmaten, str. 338). — O Duljebima cfr. J. Kelemina, Nekaj o Dulebih na Slovenskem, Čas. za zg. in narodop., XX. (Maribor 1925), 144-149, i Nove dulebske študije. Ibid. XXI (1926), 57-75.

nav i opet nalazimo Hrvate i Duljebe kao susjede i u staroj Karantaciji, kasnije Štajerskoj i u Koruškoj sa naseljima Krakov (negdje kod Judenburga) i Volinje (Wolinbach) itd. Spustimo li se još niže, namjerit ćemo se kod Krapine na potok Horvatsku, a između Zagreba i Križevaca na snažno sredovječno naselje Duljeba, o kojem još danas svjedoče selo i rječica Dulepska. I tako imademo od Kijeva do Zagreba gotovo neprekinuti lanac Poljani-Duljebi-Hrvati-Duljebi-Hrvati.

Još nije posve raščišćeno pitanje, što su zapravo bili ti stari Duljebi, da li Slaveni ili Anti-Alarodijci. Čini se, ni jedno ni drugo, već s jednim i drugima pomiješani Iranci. Njihovo ime upućuje na Perziju ili Iran. Desmaison u svom perzijsko-francuskom rječniku spominje nekoliko naselja s imenom »Doulab«, u kojem je samoglasno »a« tako neodređeno, da se može izgovarati »a« »je« i »e«, dakle Dulab, Dujeb i Duleb.¹⁵ Jedan je od tih »Dulaba« blizu sadanog glavnog grada Teherana ispod Demavenda, drugi na jugu negdje blizu starodrevne Suse, a treći na sjev.-istoku kod Merva, u današnjem Turkmenistanu. Arapin Masudi u X. vijeku pisao je ime slavenskih Duljeba jednako kao Desmaison devet stoljeća kasnije imena tih perzijskih kaštela (bourg). Tražeći na karti Perzije ta mjesta, sa čuđenjem nailazimo na neke nazive, koji se javljaju i na starom hrvatsko-duljapskom zemljištu. U blizini južnog perzijskog gradića Duláb i nekoć slavne Suse teče rječica »Kercha« (Kerkha). Ispadne li u tom imenu »e«, t. j. otvrdne li »r«, postat će tvrdim i »h« i dobit ćemo ime Krka. A nekim čudnim slučajem imamo jednu Krku u Koruškoj (ponjemčena u Gurk), drugu u Kranjskoj, a treću u Dalmaciji. U perzijskom zaljevu se nalazi slavni otočić Ormuzd (od Ahura Mazda, najvišeg zoroastrovskog božanstva), a na nekadanjem području karantanskih Duljeba imademo Ormuž. Ako se obližnji Ptuj održao još iz rimskoga doba, ne bi bilo ništa neobično, da je i Ormuž poput Krapine iz VII. vijeka. Najstarije ime za Korušku glasi kod Franaka Karantania ili Carentania, a kod Slavena u Nestorovu ljetopisu »Horutan«. Taj se kraj u rimsko doba zvao Noricum. Novo ime je prema tomu dobio od doseljenih Hrvata i Duljeba. A u Iranu postoji prastara velika provincija Khoressan ili Khorassan. I u tom nazivu imademo u sredini jedan neodređeni samoglasnik, koji se može izgovoriti: a-e-o-u. Ako pretpostavimo, da se taj zvuk isprva izgovarao nešto na nos, pa dodamo perzijskoj riječi lat. nastavak »-ia« ili perzijski nastavak »-an« zamijenimo sa slav. »-spa«, dobit ćemo točno po pravilima fonetike sve postojeće kombinacije imena Koruška, a prema tvrđem ili mekšem njemačkom i slavenskom izgovoru mijenjat će se također prvi i zadnji samoglasnik (Kh-h-k; ss-th-š-t). Dakle: Karantan-ia, Carentan-ia, Horutan, korotan, Kār(e)nthen, Koruš-ska, Koroš-ska. Nakon svih tih indicija — a našlo bi se i drugih — ne će biti presmiona tvrdnja, da su Duljebi isprva bili istočni Iranci, što su možda s Hunima prešli u Evropu, ojačali sarmatsko-iranski sloj, kojemu su pripadali Hrvati, te se poput ovih pomiješali s jednim dijelom Slavena i Anta, možda baš Poljana. Kako su Duljebi bili neposredni susjedi kijevskih Poljana, lako su se mogli s njima miješati i jedan njihov dio povući za sobom i za Hrvatima preko »Moravskih vrata« na jug. I uistinu bi se po nazivima mjesta na hrvatskom etničkom prostoru smjelo zaključivati, da su i Poljani djelomično ušli u sastav hrvatskoga naroda.

Pogledamo li naime ponovno u zanimljivi Akad. Rječnik, naći ćemo pod imenom »Poljani« ovaj neočekivani podatak: »Tako se zovu: — dvije mahale u Bosni i jedna u Hercegovini, — selo u Crnoj Gori u Kućima . . . — selo u Slavoniji u županiji zagrebačkoj . . . U navedenim imenima 'Poljani' će upravo značiti ljude, što nastavaju u kojem selu; jedan od takvih ljudi zvao bi se 'Po-

¹⁵ J. J. P. Desmaison, Dictionnaire Persan-Français, I. Rome 1908, 941.

ljanin', kojoj riječi nema potvrde, a značila bi isto što... 'Poljak', dakle 'Poljani' isto što Poljaci... Nije jasno, zašto se neka dolina u Bosni, u okrugu sarajevskom zove 'Poljani'.« Tako Akad. Rječnik. Povežemo li te nazive s raznim našim Kijevima i Kijevcima, s Krapinama i Krapinicom, s hrvatskom narodnom tradicijom o dolasku Hrvata iz Bijele Hrvatske za Babjom Gorom u Karpatima ili iz Poljske, koju su tradiciju zabilježili car Porfirogenet i Toma Arcidakon, ne će nam biti čudno, što je k Hrvatima čak iz Kijeva mogao biti donešen okvir za legendu o Čehu, Lehu i Mehu i što je kod još poganskih Hrvata bio uvriježen kult labud-žene ili Karapet-Krapine.

Ostaje za rješenje još jedna ili radije dvije zagonetke: 1.) Zašto jedino u Hrv. Zagorju ime Karapet nije prevedeno u Labudicu, i 2.) Kako i kada je kult labud-djeve ili sestre Krapine prestao i zašto je upravo bez traга isčeznuo.

Mjesto da izravno odgovaramo na ta pitanja, promotrimo radije kakav je bio u VII. vijeku bijeli Zagreb, već tada sjedište posavskih Hrvata i zašto je oko g. 1094. osnovana u njemu biskupija. Tim ćemo neizravnim putem naći, da je poput Krapine i tolikih starohrvatskih imena i ime »Zagreb-Zagrebja-Zagreb« nepreveden istočnjački naziv i da je baš iz toga Zagreba proizašao u VII. vijeku kult bl. Djevice Marije, koji je pomalo sasvim potisnuo u zaborav »sestru Krapinu«.

11. KRAPINA I ZAGREB OD VII.—XII. STOLJEĆA.

Do sada se ime Zagreb tumačilo na vrlo jednostavan način. Na području današnjega Zagreba bio je, kažu, »Vicus Latinorum«, neko naselje ostataka staroga rimskoga pučanstva, koje su doseljeni Slaveni nazvali »Vlaška ves«, Vlaško ili Latinsko selo. Nešto podalje, za nekakvom grabom ili nasipom bilo je slavensko naselje, koje se nazvalo »za-grabom«, Za-greb. No kad bi tomu tako bilo, bio bi ostao na području Zagreba ma i najmanji trag ili spomen tako važne grabe, nasipa ili naselja, ali, o tom nitko ništa ne zna. Osim toga, kad bi na taj način bilo nastalo ime »Zagreb«, morali po slavenskom svijetu naći, ako ne baš toliko Zagreba, koliko ima naselja za grabama, a ono bar još koji. Međutim hrvatski Zagreb je jedan jedini na cijelom širokom svijetu. Pravi ključ za razumijevanja početaka i razvoja grada Zagreba našao je dr. C. Truhelka, kad je otkrio, da se »Tuškanac«, zagonetno ime sjevernoga parka zagrebačkoga, poklapa s perzijskom riječi »tuškan«, koja znači zec. Doista je Tuškanac još u prošlom stoljeću bio pun zeceva. Da je dični istraživač bosanske povijesti pomno dalje tražio po perzijskom rječniku, bio bi ondje našao pravo razjašnjenje i za samo ime Zagreb. Riječ »zahrâb« s grlenim »h«, koji se u hrvatskom izgovara »g« i s neodređenim drugim »a«, koji može biti i »a« i »e«, dakle »zagrab« i »zagreb«, u perzijskom znači: 1.) »ptica, koja se prije od svih drugih javlja ujutro«; 2.) »slavuj«. Veza te riječi s hrv. Zagrebom na prvi mah se čini nemogućom i smiješnom.

Ali držimo li na pameti »Tuškanac« zajedno s drugim indicijama iranskog sloja među Hrvatima, a nadalje i činjenicu, da se »Zagreb« (lat. *Zagrab-ia*) isprva zvao samo brežuljak, na kojemu je sada Kaptol s katedralom, onda tumačenje dobiva tvrdnu podlogu. Najstariji dijelovi grada Zagreba jesu Vlaška ulica, nekadanji »*Vicus Latinorum*«, koji potječe još iz doba doseljenja Hrvata, kako je Šišić definitivno utvrdio i današnji Gornji grad, nekadanji Grič, Gradec ili jednostavno Grad. Taj prastari Grad na strmom obronku Zagrebačke gore bio je prvotni i glavni ugao silnog obrambenog trokuta: Grad — Susedgrad nad ušćem Krapine u Savu — Medvedgrad ispod Sljemenca. Već sam pogled od Save ili s vrha Zagrebačke gore na taj strateški trokut upućuje nas, da tu treba tražiti sijelo starih panonsko-hrvatskih Banova i onaj »tvrđi grad na strmom brdu«, u koji se g. 820. bio zatvorio Ljudevit Posavski, a nijesu ga mogle osvojiti tri sjedinjene franačke vojske. Najbolji dokaz, da su na području Gornjeg grada odmah nakon doseljenja stanovali poslavenjeni Iranci-Hrvati, koji još nijesu bili zaboravili svoj prijašnji jezik, baš su spomenuta imena Tuškanac i Zagreb pogotovo, ako ih promatramo u vezi s iranskom riječju »ban«, koja nema ništa zajedničkog s avarskim bajanom, kako je već drugdje dokazano.¹⁶ Dok su Latini dolje u Vlaškoj vesi živjeli pod zaštitom bana kao poljodjelci, obrtnici i trgovci, boravili su gore na Gradu uz bana vojnici i lovci. Sa sjevera su imali Tuškanac za sitni lov na zeceve a Medvednicu (Zagreb. goru) za krupni lov na medvjede, prema jugu pak, u gustim šumama između Save i Kupe, bilo je dosta prilike za opasni lov na divlje bikove-turove. Na istočnoj strani Grada, preko duboke doline, kojom je tekao Medveščak, bio je današnji Kaptol, a iza njega ribnjak. Budući da je koncem XI. v. kralj sv. Ladislav na tom brežuljku mogao naći mjesta za katedralu i nadariti zemljištem biskupa i kanonike, treba zaključiti, da to brdo sve do onda nije bilo naseljeno. Tu je dakle preko 500 godina u rana proljetna i ljetna jutra čim bi se pojavile prve sunčane zrake, sve odzvanjalo od pjesme slavuja kao još i dandanas u Maksimiru i po nenastanjenim brežuljcima i jarugama na istoku Zagreba, kuda žubore potoci. Oni isti stanovnici Gornjega Grada, koji su skloništa divljih bikova preko save nazvali kavkasko-isto-njačkim imenom »Turovo« (kasnije Polje), a lovište zeceva djelomično poslavenjenim iranskim imenom »Tuškanac«, nazvali su i susjedno ročište slavuja posve iranskim imenom »Zagrâb — Zagreb«.¹⁷ Kad se kasnije taj brežuljak radi katedrale i svojih

¹⁶ Život, XX (1939), 388-401: Otkuda Hrvatima »Ban«? — Ondje je također razjašnjeno, da hrv. vladare prije Tomislava treba zvati Banovima, a ne Knezovima, kako ih je istom radi panslavističkih obzira počeo nazivati Rački.

¹⁷ Kako su nekadanji junaci-lovci u ona davna vremena, kad još nije bilo ni radija ni kazališta, znali cijeniti pijev slavuja, najbolji je primjer poljski kralj Vladislav Jagiello (1386—1434). On bi u proljeće polazio iz Krakova čak u Grodek pod Przemyslom, da ondje sluša slavuju. Kod jedne takove jutarnje »audicije« prehladio se i umro.

crkvenih stanovnika počeo isticati nad oba starija naselja, a ujedno dobivati novi naziv »Kaptol«, prešlo je njegovo prijašnje duboko ukorjenjeno ime postepeno i na Vlašku ves i na Grad ili Grič, te je konačno ime Zagrab-Zagrabia-Zagreb, izgubivši prijašnji sadržaj, postao općim pojmom i nazivom za Kaptol, Vlašku ves, Novu ves, Gornji Grad, a napokon i Tuškanac, Donji Grad. Slavuji su se povukli dalje na istok, a zecevi na sjever i kod naziva Zagreb i Tuškanac na slavuje i zeceve nije više nitko ni pomišljao. Upravo isto se dogodilo i s dva vjerska izraza iranskog sloja među starim Hrvatima. »Hud, hudoba, hudič« označuje zloga duha na cijelom sadanjem i nekadanjem teritoriju južnih Hrvata. U perzijskom »huda« znači »bog«. ¹⁸ Kad su se dakle poslavenjeni Hrvati-Iranci pokrstili, počeo je prijašnji bog označivati zloga duha. »Vazam« (vuzem) dolazi, kako je već prije protumačeno, od iranske riječi »vazma«, svršetak zime, a kršćanstvo je potislo u zaborav sve iranske obrede spojene s kultom vatre o proljetnom ekvinokciju i nadomjestilo ih proslavom Uskrsnuća Isusova. ¹⁹ Narod je i dalje palio »vazmenice« (vuzmice), ali ne više radi sunca i »huda«, već na čast pravoga Vazma, pobjednika duhovne zime i smrti, uskrslog Spasa. A kako je iranski sloj hrvatskoga naroda sačuvao neprevedene neke stare nazive, koji su mu bili duboko uvriježeni u dušu i samo im dao novo značenje, tako se dogodilo i s antsko-alarodij-skim slojem. Zato nije čudo, što je ostalo u Hrv. Zagorju neprevedeno ime Karapet-Krapine i što je kult labud-djeve potpuno i bez traga iščeznuo pred kultom bl. Djevice i Majke Božje Marije koji se širio iz banskog a kasnije i biskupskog grada Zagreba. Ispoređenje Zagreba s Kijevom i opet će nam pomoći da shvatimo, kako se to dogodilo.

12. BL. DJEVICA MARIJA I KRAPIŃSKA SIBILA.

Kršćanstvo je imalo da izdrži dugu i tešku borbu s kultom ženskih proročica labud-djevica. Ljudska duša u svom saobraćaju s višim svijetom kao da potrebuje posredovanje čistih, svetih i superiornih žena. Najkulturniji narodi staroga svijeta Grci i Rimljani, koji su bili najkonsekventniji u provođenju patriarhata i u kultu muževnosti, ipak su osjećali potrebu svojih brojnih »sibylla«. Iz daleka se hodočastilo u Kumae, Delfi, na Eritreju i dalje na maloazijski Istok k ženskim proročicama. Rimski senat zajedno s kraljevima i carevima brižnije su čuvali tajne izreke kumejske sibile nego li današnje države svoj zlatni depozit, a Vestalke su bile sakrosantne. Razum prosvijetljen objavom vidi u zagonetnoj pojavi matriarhata, djevičanskih čuvarica svete vatre, proročica i božica, samo zdrave i nezdrave odjeke »protoevanđelja«, po kojemu je spas od zlih sila imao doći po ženi: »Neprijateljstvo ću postaviti između tebe i između žene, između sjemena tvoga i sje-

¹⁸ Desmaison, 1. c. I. 740: Khouda—Dieu. — NB. Vuk u svom rječniku samo za Dubrovnik bilježi riječ »hud«, »hudoba«. Kod Srba je nije našao.

¹⁹ Život, 1. c. str. 398.

mena njezina; ona će satrti glavu tvoju...» (Gen. 3, 15). Razne sibile i labud-djevice bile su samo navještenje i priprava dolaska i vlasti »Blagoslovljene među ženama« (Lk. 1, 28), Djevice-Matere, presvete Bogorodice, a s njom i nepreglednog niza velikodušnih nasljednica njezine čistoće, mudrosti i svetosti bilo u materinstvu bilo u djevičanstvu. I doista je baš kultom Bl. Djevice Marije kršćanstvo svladalo, nadomjestilo i u nepovrat potislo sve forme starih ženskih kultova, pa i kult labud-djevica. Uzmimo za primjer samo Kijev i Zagreb, odnosno Hrv. Zagorje.

U Kijevu je o. g. 989. sveli knjaz Vladimir natjerao ostatke pogana u Dnjeper i dao ih krstiti. Razumije se, da niz Dnjeper nije otplovila u Crno more i njihova stara čud, a i »sestra Lybed« povukla se po svoj prilici samo dublje u kakovu špilju, pa i bile to samo špilje savjesti. Osim vanjskog krštenja bila je za preokret u ruskim dušama potrebna još i moralna sila. I ta se našla. Pot stoljeća kasnije iskopa si revni svećenik Ilarion špilju na južnoj uzvisini Kijeva između rječice Lybed' i Dnjepra i onamo bi se zaklonio na molitvu. Kad je on g. 1051. postao kijevskim metropolitom, naslijedio ga je u toj originalnoj pobožnosti sveti monah Antonije Pečerski (983—1073). On se naseli u Ilarionovu špilju, a za njim dođe mnoštvo drugih isposnika, koji si također iskopaše špilje ili pešćere (pećere) i tako postaviše temelje glasovitomu Kijevo-Pečerskom manastiru. Na obalama Dnjepra počeli se ponavljati prizori s Jordana u vrijeme sv. Ivana Krstitelja. Prva briga tih svetih otaca bila je, da najprije dolje u špiljama, a onda izvana na brdu podignu crkvu na čast Uznesenja Bl. Djevice Marije. Tim je bio zadan smrtni udarac »sestri Lybed'«, a Majka Božja Kijevo-pečerska stala je odonda neodoljivo k sebi privlačiti ruske »palomnike«. Prije boljševičke revolucije znalo ih je na godinu doći u Kijev i do 200.000! Značajno je, da je sv. Antonije Pečerski osnovao manastir također u Černigovu. Ako se sjetimo, da i ondje teče rječica Lebed' i da »byline« govore o »Bijeloj Labudici« černigovskoj, možemo naslućivati razlog, zašto se je »prepodobnyj« Antonij za vrijeme razmirica među ruskim knezovima zaklonio baš u Černigov i istom onda se vratio u kijevske pešćere, kad je i černigovski manastir uznapredovao. U modernom Kijevu zovu se dvije najjužnije gradske četvrti, položene među Dnjeprom i rječicom Lybed', »ybetskaja« i »Pečerskaja«. Oni, koji su davali ta imena, sigurno nisu ni slutili, kakova je uzro na veza među tim imenima, baš tako, kako mnogi danas ne razumiju, zašto je boljševički satanizam baš ime »Pečerskaja« zamijenio u »Lcninskaja«...

Borba proti krapinskoj labud-djevici u Hrv. Zagorju nije doduše bila tako originalna i veličanstvena kao u Kijevu, ali glavno sredstvo i uspjeh i tu su slični. I tu je pobijedila Majka Božja i zadobila postepeno tri svetišta: zagrebačku katedralu, Trški vrh tik nad Krapinom i Mariju Bisticu, nedaleko labud-rijeke Krapine. Borba između dvije duhovne suparnice započela je odmah u VII. vijeku, a ishodište je bilo u zagrebačkoj Vlaškoj ulici, nekadanjem »Vicus Latinorum«.

13. ŠIRENJE MARIJANSKOGA KULTA IZ STAROGA ZAGREBA.

U našoj javnosti ostala je nezapažena ili premalo uvažena duboka rasprava, što ju je g. 1925. u Akademijinom »Zborniku kralja Tomislava« objelodanio dr. Franjo Fancev pod naslovom: »O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj«. U njoj, napose u trećem dijelu (str. 520-533), imade dragocjenih podataka za povijest pokrštenja panonskih Hrvata i za početke kršćanskoga

kulta Majke Božje. Radi kratkoće vadimo i sažeto ističemo iz nje samo ovo: 1.) U najstarijem zagrebačkom obredniku prozvanom »Missale antiquissimum (MR 165), a pisanom negdje na prelomu XI.—XII. vijeka za uporabu novoosnovane zagrebačke biskupije, nalaze se ostaci liturgijskih obreda bivše srijemsko-sisačke crkvene pokrajine, kojima sličnih nema nigdje na zapadu (n. pr. obredi krštenja i blagoslova vode na Bogojavljenje).²⁰ Time je potvrđeno mišljenje Šišića i drugih istraživača, da je na području panonske Hrvatske i nakon avarsko-slavenskog pustošenja još ostalo kršćanskog pučanstva, koje se pomalo stopilo s Hrvatima. — 2.) Spomenuti obrednik spominje crkvu sv. Marije i crkvu sv. Stjepana Prvomučenika. Prva je, prema istraživanjima I. K. Tkalčića, nekadanja crkva sv. Marije u Vlaškoj ulici, koju su g. 1241. opustošili Tatari, a od druge se još danas nalaze ostaci u kapelici nadb. dvora. — 3.) Budući da se iz isprave kralja Andrije II. iz g. 1217. dade zaključiti, da je crkvu sv. Stjepana sagradio kralj Ladislav, obrednikom MR 165. definitivno je utvrđeno mnijenje I. K. Tkalčića, »da je nekadašnja vlaškouličanska crkva sv. Marije postala i prije g. 1093-4, t. j. i prije nego što je osnovana bila zagrebačka biskupija. Nakon njezina osnutka, kako prvi zagrebački biskupi nijesu odmah imali svoje stolne crkve, jer se njezina izgradnja stavlja tek u tijek 12. vijeka, a prema ispravi kralja Andrije II. od g. 1217. bila upravo te godine i posvećena, od god. 1093—1094. do g. 1217. crkva sv. Marije služila je i za stolnu crkvu«. (Str. 530-531).

U Vlaškoj ulici ili onda još vesi postojala je dakle još prije osnutka zagrebačke biskupije crkva sv. Marije i u njoj se upotrebljavao stari obred bivše sisačke biskupije, preplavljene na koncu VI. vijeka od Avara i Slavena. Što to znači? Naš zaključak je ovaj: Ako je zagrebački »Vicus Latinorum« poput Siska i nekih drugih mjesta postojao neprekidno od doseljenja Hrvata, kako su već tvrdili Šišić i neki drugi historici i ako mu je pučanstvo sačuvalo kršćansku vjeru, obredne knjige, i brinulo se za svećenike, tko može razborito zanijekati, da i vlaškouličanska crkva sv. Marije potječe iz doba doseljenja Hrvata i prvih početaka panonsko-hrvatske Banovine? Drugim riječima, panonsko-posavski Hrvati prvi put su upoznali presv. Djevicu Mariju na tlu današnjega Zagreba, na podnožju banskoga Grada ili Griča. »Vicus Latinorum« sa svojom crkvom sv. Marije bio je za gornju Hrvatsku neka vrst Betlehema, u kojem hrvatski Banovi poput mudraca s istoka »nadoše Dijete s Marijom, materom njegovom, padoše ničice i pokloniše

²⁰. Iz tih obreda ne smije se zaključivati na arijansko krivovjerje kod Hrvata, jer tko ih je prepisivao nije imao ni pojma o arijanstvu (Homo et usios, itd.). O tvrdnji Dukljanina i Tome Arhidakona, da su Hrvati bili Goti, iz čega je Toma izveo, da su bili i arijanci, cfr. J. Kelemina, Popa Dukljanina »Libellus Gothorum« (I-VII. Studija o starogermanskim spominih v naši zemlji. Etnolog, XII (1939). »... Eno je vsekakor trdno, namreč, da ne smatra ne Toma ne Dukljanin Hrvatov za Gote; eden in drugi živi v zmoti, da lepi hrvaško ime že od nekda; na tej zemlji« (30).

mu se« (Mt. 2, 11). U Zagrebu se počeo odmah nakon organizacije posavsko-hrvatske Banovine, t. j. zadnjih godina vladanja cara Heraklija (610—641), zbivati isti proces kristijanizacije kao dolje u Splitu, gdje je prije 1.300 godina nadbiskup Ivan Ravenjanin pretvorio Dioklecijanov mauzolej u crkvu »slavne Djevice« (gloriosae Virginis) i onda zašao među Hrvate, saveznike Heraklijeve, da ih predobije za Krista.²¹ I ondje su Hrvati našli put u Crkvu po Mariji, »per Mariam ad Jesum«. Porfirogenet izričito ističe, da su panonsko-hrvatski arhonti (banovi) bili u vezi s dalmatinskim i priznavali mu počasno prvenstvo, a s druge pak strane znademo, da je sisačka biskupija nakon razorenja Sirmija (g. 582), potpala pod solinsko-splitskoga nadbiskupa. Što vrijedi za širenje kršćanstva u Dalmaciji, vrijedi i za panonsku Hrvatsku. I tu je prva briga banova morala biti, da s carem i s papom uredi položaj brojnog kršćanskog pučanstva, što ga je Carstvo zajedno sa zemljom odstupilo svojim pobjedonosnim protuavarskim saveznicima. Da se i papa zanima za sudbinu tih kršćana, dokaz je poslanstvo, što ga je Ivan IV. g. 641. pod vodstvom svetoga opata Martina poslao Hrvatima. Jasno je, da su Hrvati dali kršćanima potpunu slobodu, da žive po vjeri otaca, a nema ni mučenika ni ikakovog drugog traga ili spomena, da bi bili priječili širenje kršćanstva i među hrvatiskim pučanstvom. Kako se šuma nakon sječe drveća pomalo pomlađuje od stabala, što su u stanovitim razmacima ostavljena za sjeme, tako je kršćanstvo zahvaćalo Hrvate s jedne strane djelovanjem obnovljene crkvene hierarhije u Dalmaciji, a s druge tihim utjecajem preostalogo rimskoga stanovništva, kojega je bilo više nego li se obično i misli. Gdje je ono bilo u većem broju, tu se i kršćanstvo brže širilo. Zagrebačka okolica bila je u dosta povoljnom položaju, jer su je dobre rimske ceste vezale sa Siskom i s Dalmacijom. Gore je bilo u Hrv. Zagorju. Ondje nema nijenoga staroga rimskoga naziva mjesta, — znak da ni kršćansko pučanstvo nije ostalo, koje ih je poznavalo, ali zato imademo dvije labud-rječice, Krapinu i Krapinicu i labud-grad Krapinu sa špiljom proročice. Nije čudo, ako se tu uvriježio kult labud-djevice Krapine. Za osnutak Zagrebačke biskupije navodi se kao razlog želja kralja Ladislava, da bi »biskupovo nastojanje opet privelo na put istine one, koje je zabluda idolopoklonstva otuđila od štovanja pravoga Boga«. Šišić je lijepo dokazao, da se to ne smije razumjeti doslovno, ali dopušta, da je na području nove biskupije, udaljenom od crkvenih središta u Splitu, Kninu i Akvileji »cvalo različito praznovjerje sjećajući na poganstvo i idololatriju«. Značajna je i jedna opaska Šišićeva, da se zagrebačka biskupija isprva zvala »zagorskom« (zagoriensis), — možda jedan mig, da je baš u Zagrebu bilo najviše ostataka poganstva. Sada, kad znademo, da »Krapina« znači, Labudica, žena-proročica, to postaje vrlo vjerojatnim. Osnutkom

²¹. Život, XIX (1938), 401-42 L: Apostol Hrvata Ivan Ravenjanin, prvi nadbiskup splitski (God. 640-7).

biskupije u Zagrebu i podignućem vlaškoveske crkve sv. Marije makar samo i privremeno na dostojanstvo katedrale, kult je Majke Božje tako ojačao i uzeo se i po Zagorju tako širiti, da je zauvijek i s korijenjem uništen kult labud-djeve, Karapet-Krapine, ako ga je još štogod i gdje bilo. Iz Vlaške vesi osvojila je Marija i Gornji Grad i bivše »slavuj-brdo« — Kaptol, gdje su joj posvećene i katedrala i župna crkva sv. Marije. A i u Zagorju je trijumf Majke Božje potpun. Na domak fuševina staroga grada Krapine i njegove opustjele špilje diže se Trški vrh s omiljelim prošteništem Majke Božje Jeruzalemske, a nedaleko labud-rječice Krapine, nekoć možda svete rijeke, privlači Majka Božja Bistrička svake godine na hiljade hodočasnika k sebi. U zagrebačkoj Vlaškoj vesi ili ulici nestalo je doduše nakon tatarskog pustošenja (1241) starodrevne crkve sv. Marije. Ali bi krivo bilo iz toga zaključivati, da je s crkvom nestalo i štovanja Majke Božje. Ono se za cijeli Zagreb usredotočilo na centralnom Kaptolu. Istom sada nakon stoljeća dobiva područje Vlaške ulice ponovno crkvu sv. Marije, velebnu baziliku Gospe Lurdske, Kraljice Hrvata. Dični graditelji dalmatinski Oci Franjevci doista nijesu mogli odabrati dostojnijega gradilišta. To će biti najljepša uspomena na nekadanju crkvu sv. Marije i najljepši spomenik 1.300-godišnjice hrvatskoga kulta nebeske Kraljice, koji je za veliki dio Hrvata baš u tom kraju — in *Vico Latinorum* — u VII. vijeku započeo. Vojnici na bojištu, pa i oficiri, redovito ne znadu, zašto zauzimaju jedne pozicije, a ne druge, koje se možda na prvi mah čine strateški zgodnijima. Ali pravi razlog znade sakriveni strateg, koji iz pozadine nevidljivo sve ravna. I u Kijevu i u Hrv. Zagorju, nekadanjim središtima poganskih proročica, nastadoše prošteništa, najuzvišenije proročice i premudre Djevice, kojoj su stare sibile i labud-djeve bile samo sjena i priprava. Ljudi nijesu ni znali pravog razloga, zašto baš na tim mjestima. No znao ga je Duh Sveti, — onaj sakriveni Strateg, koji je poniznoj nazaretskoj Djevici stavio u usta jedno od najsmionijih i u doba kad je izrečeno jedno od najnevjerojatnijih proroštva, naime: »Gle odsad će me blaženom zvati svi naraštaji...« (Lk. 1, 48). Pred silom toga proroštva povukle su se u svoje špilje, da više nikad ne izađu, sve sibile i labud-djeve, i kumejska i tiburtinska i delfska i eritrejska . . . , a zajedno s njima i krapinska. Iz hrvatskih Betlehema u starom zagrebačkom »*Vicus Latinorum*« i u Dioklecijanovom mauzoleju, gdje su se hrvatski banovi sa svojom junačkom družinom prvi put sreli s »Majkom djevojčicom, tom nebeskom Kraljicom«, proizašla je nova objava i potisla stara ženska proricanja, a sav hrvatski narod, napustivši i zaboravivši razne labud-djevojke i lade, dodole, vračare i čarobnice, i ponoseći se svojim brojnim i požrtvovnim časnim Sestrama, još nakon trinaest vjekova pjeva novim riječima staru pjesmu: »Rajska Djevo, Kraljice Hrvata . . .«. U srdačnom poštivanju Majke Božje složila su se sva četiri etnička sloja, od kojih su nastali južni Hrvati: i antsko araratski i slavenski, i iranski i »vlaški« ili latinski.

Od g. 1924—1930. talijanski su arheolozi s mnogo truda, troška i pažnje pretražili stare ruševine Kumae nedaleko Napulja i brižno očistili zasutu i od kršćana prezrenu špilju nekoć slavne kumejske sibile. Sada se njome ponose. A rado pokazuju i špilju circejske čarobnice (grotta della maga circea) i boravište tiburtinske sibile kod vodopada u Tivoliju blizu Rima. I naši Krapinčani smiju se s pravom ponositi ne samo sa svojim pretpotopnim čovjekom nego i s Čehom, Lehom, Mehom, s krapinskom »Bijelom Labudicom« sestrom Krapinom i s njezinim proročištem ispod staroga grada. U tom obliku ta je priča posve njihova. Kalup je doduše istočnjački, donešen prije 13 stoljeća araratsko-kavkaskim slojem hrvatskoga naroda preko Kijeva i Krakova u Hrv. Zagorje, ali izgradnja priče je domaća, lokalna, alarodijsko-hrvatska. To je isto tako 1.300-godišnja baština južnih Hrvata kao i iransko banksko dostojanstvo, vazmeni krijesovi, spominjanje huda i huća u opreci s Bogom i Božićem. Sve to potječe iz prvih početaka hrvatskoga narodnoga života u lijepoj južnoj domovini baš kao i glavni dijelovi bijeloga Zagreba s imenima Grad, Tuškan, Zagrâb, a s njima i vlaškouličanski kult sv. Marije. Romantična Krapina, Labudičin grad, slavni je kutić hrvatske zemlje, koji je najžilavije čuvao svoje domaće predaje i vazda bio najuže sjedinjen s panonsko-hrv. banovima, tim čuvarima i nosiocima hrvatske državnosti kroz punih trinaest stoljeća. Krapinčani doista imaju dosta razloga da se ponose, a s njima zapravo i svi Hrvati. Čeh, Leh, Meh, ili Mosoh, sin Jafetov; — Krapina, Kijev, Ararat — slavnog li društva! Ipak neka bude dičnim čuvarima starih tradicija i nadalje nada sve dragom njihova Majka Božja na Trškom vrhu, koja je toliko uzvišenija nad iščezlom Karapet-Krapinom, koliko je vrednije svijetlo nad sjenom, stvarnost nad priviđenjem, prisutnost Kraljice nad pojavom sluškinje, koja naviješta Njezin dolazak.

Stj. Krizin Sakač D. I.